

de re medica Cellus, de militari Vegetius, Virtus de architectonica, Columella de re rustica, de chorographia Pomponius Mela, Institutiones Rhetoricas Fabius Quintilianus, optimus dicendi Magister.

Sunt etiam avi nostri, qui Latine scripserunt. Autatores merito legendi, praesertim ut Christiana loquamur. M. Antonius Muretus, Manutius, Sadocetus, Bembus, Peripinianus, Matthaeus, Beccius in Poemate, Rapibus, Vandierius, Ruoxus, Sarvievius in Odis, & Epigrammatis, Sidronius in Elegiacis. Legendi sunt etiam Apparatus Nizolij, in quo eo Sylvij Progymnasmata, Valla de Latini Sermonis Elegantia, Manutius de Elegantijs, P. Scorzii Latinum Christianum, Turselinus de Particulis, Juvenius de Ratione discendi, & docendi, Ludovici Vives, & P. Pontoci Dialogi.

Sed hi legantur scilicet, ut vel preceptiones utilissimæ hauriantur, vel quæ ratione imitari licet auctos illos Principes, exemplo dignoscatur. Principes voco Tullium de quo Quintilius, hunc spectemus, inquit, hoc propositum sit ex parallelo se proficiisse intelligat, tui Cicero valde placet. Caelarem item, Livium, Cattium, Tereuum, Virginium, Horatium, Ovidium, ac Fabium etiam Quintilium: ex fonte enim, ut inquit, prius bibuntur aquæ.

In legendio autem Cicerone is ordo tenendus est, ut iustius ducatur ab Epistolis familiaribus, quarum ad imitationem aliquæ compoantur: deinde veniet ad libros de Oratore tres, tresque de Officijs, tum ad Epistolas ad Atticum eleganissimas, atque ad Orationes, in quibus stylus est ornatior, ut Oratori maxime convenienter.

ARTICVLVS II.

Eloquentio Disposita.

Verborum illa extora, qua jucundior auribus cadit Oratio, ea est Eloquutionis Dispositio. Tria autem postula sunt, ut virtus arceatur, ut verba aperte collocentur, ut commode perfruatur.

Arcene

Arcendum itaque est 1. Hiatus, qui in concuso vocalium esset, ut ample ante elegantia. 2. Asperitas, quæ in consonantium frequentia, ut Ars studiorum. Rex Xerxes. 3. Coactratio, aut multarum vocis syllaba vocum, ut hoc re non ferat aut interea ejusdem, vel syllabæ, ut Quisque petat id quod querit: vel quis, qui quid agam. 4. Verborum ulas, quæ minus sunt verausta, elegantioribus praetensis. Verduta putantur Verbalia, ut Moderaterix animi prudentia; & Composita, ut Perdiscere, Concelebrare. Superlativa, ut Pœnæ à conseleratis aguntur. Tum trajecta, ut Inflammatus scelere.

De collocacis aperte vocibus multa Sylvius in Progymnastis, seu Centurijs. Quædam hic delibabitur. 1. ea ferme sit collocandi ratio, ut quæ vox aliam regit, ut dicitur, illi, quæ regitur, postponatur. Ita diceres cum Tullio, multorum cœrium calamitatem à Rep. sejunctam esse non posse. Sic dicitur, Cesaris eloquentia. Et rini non potest. 2. Verbum ultimam sedem ferre habet, nisi multarum syllabarum nomen aliquid, aut calus rectus, qui dicitur personæ, aut universalis dictio substituatur. Ita diceres: Regi Persarum bellum intulit. Inter eloquentissimos censendus est Cato. Tum etiam: Quid hoc ignavus? Metus ipse affert calamitatem. In eloquentie laude parem habet neminem.

3. Adjectivum nomen substantivo præponi solet, ut Fortissimus Miles. Et relativum antecedenti, ut Quos amissimus cives, eos Martis vis perculit, non ita victoria. 4. Adjectivum inter, & substantivum genitivus, qui dicitur possessionis, venustè intercedit: ut Pnicius Regis Filius. Itemque inter præpositionem, & ejus calum, ut In rerum omnium penuria. Ad Cesaris pedes. 5. verbum infinitum in participium mutari potest, ut Rogatum te volo. Mihi consulto opus est. Tum adjectivum substantivè ponitur, ut Multum argenti, Nihil litterarum. 6. subjunctivus modus pro indicativo adhiberi solet. Ut Amicos volo, quos nom probaverim, pro probavero. Aut indicativus pro subjunctiva

vo: ut Cum volet, Si volet, pro volauerit. Tullium qui leges pro legerit. 7. Ablativus absolute positus aut in sive ante verbum, aut initio sententiae collocatur. Ut Exercitus su- maine ob sistente, consilis. Fams imperante rillisima queque comedebant.

8. Pro adjektivo laudis, aut vituperij venustè uicem opposito p. xposita negatione: ut Bellissima artis non imperitus. Dicimus etiam Virtutis laude floruit, pro virtute. Proditi- onis crimine damnatus, pro proditione. 9. positivo nomini particula Per, Quam, Perquam adisci solet; ut Perbreviterem. porei. Quam oportuni loco. Perquam dolus: comparativo Longe, ut Longe felicior: Superlativo Quam, Multo, ut Quamma- ximus. Multo jucundissimus. Quod etiam sit in adverbis, ut Pereleganter, Perquam sapienter; Longe altius; Quam celere-

ritime.

10. Venustatem addit, eamque non levem adverbiorum plus, ut quæ vim confirmandi habent Porro, Sanè, Quidem, Profectò, Certe: v. g. Nihil sane periculosius bello. Multa qui- dem sunt, que vellemus. Sed de Adverbis, aliquique Latinæ loquacioris particulis omnino consulendum est Tuisellius; mirum enim quantum orationis elegantia proslunt, & sculpiat. Jam nos de Periodo.

Quid sit Periodus, & quoniamplex.

Periodus (quæ Latine circuitus, ambitus, compre- hensio, co conclusio dicitur) est Continuatio quedam verborum, que ita connectuntur, ut absolvant, persiciantque sententiam. Membris, quæ Græce Cola, & Incisæ, quæ Commata Græce dicuntur, constat. Membra est oratio lenrum continens plenum, & perfectum; ut Res in civitate due plurimum pos- sunt. Incisa sunt breviores voces, quæ quidquam per se lu- gniscent, ut Diligenter ad me... Q. Frater... quæ essent acta... scriperat.

Jam si membra ponuntur soluta, quio ab altero alterum seolu dependeat, membratim loquimur. Ut pro Milose: Hac intentia robis est: huic ego res objici pro me non sum passus; hac insidiata Pempejo est; hac ipsam Appiam viam

monumentum sui nominis nec Papirij cruentari. Dicit au- tem Incisim, qui incisa adhibet, in quibus singulis insi- stit Oratio. Ut post Red. in Sebat.: Sine sapere, elinguis, tar- da, inhumanus. Domi quam libidinosus, quam impurus, quam intemperatus!

Quodsi membra ita sit, ut suspensum sit unum, do- nec alterum accedit, tunc est Periodus. Atque ea illius pars, in qua sensus pendet, Protasis dicitur, ea, in qua conquiscit, Apodosis appellatur. v. g. Que res in Civitate due plurimum possunt. Hæc Protasis: ha contra nos ambe faciunt in hoc tempore, summa gratia, & eloquentia: hæc Apodosis.

Jam Periodus alia Simplex est (quam tamē mul- ti elegant esse Periodum) seu Monocolos, quæ unico mem- bro absolvitur, ut Hi honos habitus est rogato ante me ne- minit. Et: Nibile est, mihi credet, virtute formosius, nihil pul- chrius, nihil amabilius. Quæ ex Iustis multus confatur.

Alia Bimembris, seu Diclos, quæ ex duobus mem- bris constat. Vt pro Marc. Ergo & mihi mea præsæna vite con- foctudinem, C. Caesar, interclusam aperiuit, & his omnibus ad bene de Rep. sperandum quasi signum aliquod sustulisse. Tum illa: Tantus est splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi, & consilii dignitas, ut hæc a virtute donata, cetera à fortuna commoda a esse videantur.

Alia Trimembris, seu Triclos, quæ tribus membris contineat, sive duo io Protasi, unum in Apodosi mem- brum sit, sive contraria. En exempla: Etenim si veritate amo- citia, fide societas, pietate propinquitas collitur, (hactenus Protasis) necesse est; iste qui affinem, socium, amicum famam, & fortunis spoliare covatus est, & ranum se, & perfidiosum, & impium esse saeatur. Tum pro Leg. Man: Nam cum antea per atatem nondum treus auctoritatem loci contingere auderemus, & statueremque, Quirites, nihil hue nisi perfectum ingenio, elab- oratum industria afferris oportere, & (laci Apodolis) omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavimus. Et duo quidem membra, cum inter se, tum & tertio secula dependent.

Quarta est Quadrimentris, seu Tetracoles, quæ quatuor membris sit, ac vel duo Protales, duo Apodales faciunt; vel etia Protas, unum Apodale, aut etiam contraria, cōprehenduntur. De exemplis. Pro Cæcina: Si quantum in agro, locisque desertis audacia potest, * tantum in soro, atque in judicis impudentia valeret; * non minus in causa cederet. So Cæcina S. Abutij impudentia, * quam tum in re facienda esset audacie. Et pro Aethia Poeta: si quid est in me ingenijs, Judices, &c. Atque ea videtur Quadrimentris Periodi lex esse, ut inter se membra, & iurius ab Apodali Protales sensum explicant. Sed tamen Quadrimentris hæc est in de Provincijs Consularibus: Si quis r̄estrūm expiciat, quas fin Provincias decretrurus, * consideret ipse secum, qui mihi homines potissimum ē Provincia detrahendi sint; non dubitabit, quid me servire, cōveniat, cum quid mibi sentire necesse sit, cogitārit. Tum solutio est illa in exordio pro Marcelli: Volebam enim, P. C. Et vehementer angebar, &c. In qua profectio id apparet, quod ex Attistore dicitur, Periodum esse Orationem, quæ habeat principium, & finem, & magnitudinem, quæ uno quasi aspectu perlustrari facile posset.

Quod si Quadrimentris Periodus ita sit concinnatus, ut posteriora quæ sunt ejus membra, fieri priora possint, sensu servato eodem, ac venustate, tunc est Rotunda, & omnium venustissima. Sed venusta quoque illa est, quæ Quadrata dicitur, cujus membra quæ sunt magnitudinis. Exemplum utriusque est, quam modo legereis pro Cæcina, si quantum in agro, locisque desertis &c.

De Ambitus, numeroque Periodi.

Ha principes sunt, aut tota Periodi virtutes, Ambitum intellico connexionem in sensu membrorum omnium, don tabulam Periodo integrâ sententia conquiscent. Id prædicta quædam particula, vel locutiones colligandis membris idoneæ, Tolle v. g. ex illa Periodo Si quantum in agro &c. particulam si, jam priora duo à posterioribus membris dissolventur, tolle rursus à primo particulam Quantum, non illud à secundo dependebit. In-

numeræ porro istiusmodi particula legendo deprehenduntur. Sed aliquæ tameo hæc sunt in exemplum. Tantum, Quantum... Tantus, Vt... Sicut, Ita... Qualis, Taits... Etsi, Quamquam, Tamen, Nihilominus... Quo, Hoc... Qui, Is... Is, Qui... Non modo, Sedetiam... Toties, Quoties... Unde, Inde... Nonminus, Quam... Cum, Tum... Eo, Quo... Si, Profectio... Aut, Aut... Ita, Vt... Et, Et... Cum... Quod.

Periodi vero Numerus positus est in conceitu quodam, & harmooia, non qualis est in carmine, sed tamea aliqua, quæ ad aures suavis cadit oratio.

Primo itaque membra justæ sibi magnitudinis, scilicet tota conclusio uno spiritu commode proferatur. Nec vero plura sibi, quam quatuor, liquando enim ultra quam præceduntur, sed orbe quodam, siue ambitu, erit Oratio Periodica, ut in exordio est post Redit. ad Quirit.

Deinde certa quædam est syllabarum modus brevium, modò longatum, magnorumque, & exiguarum vocum collocatio quærenda, quæ aures mulcent. Exemplum esto: Frater tuus quanti te faciat, semperque feceris esse hominem, qui ignoret, arbitror nūminem. Abiret decat omnis, si sine eo cumero diceret: Nominem arbitror hominem esse, qui ignoret, quanti te tuus frater faciat, feceritque semper. Verum nec perturbanda voces ita sunt, ut obscura reddatur oratio; neque ita numerus captandus, ut carmen aliquid exdat, praesertim Heroicum, & elegiacum,

Cadet præterea numerose Periodus, si magoificis, & bone sonoribus verbis contetur. Ut: Nam qui locus quietis, ac tranquilitatis plenissimus fore videbatur, in eo maxime moles molestarum, & turbulentissime tempestates existerunt. Aut etiam: Id est nostrum consilium, ut interficiemus, nemo ne ad deplorandum quidem Populi R. uomen, & ad lamentandam tantu imperii calamitatem relinquantur. Sed grandiora, & quæ leuipedalia dicuntur, verba turgida, breviores faciliem reddere solent orationem.

Sunt etiam quædam de Poeticis quibusdam Pedibus

in soluta oratione commode adhibendis præcepta. Finem orationis decere putamus Creticus, & Dichoreus, ut Cum exercitu, & victoria cōferatis. Creticus duplex, ut Temporum consuli. 3. Creticus triplex, ut Perpetuū tūpiter maluit. 4. Dichoreus, & Molossus, ut Tarditatem compensant. 5. Dactilos, & Jambi. Chœrus, ut Proximus haberetur. 6. Molossus duplex, ut Dicendum putaretis. 8. Tribrachys, & Chœrus, ut Facere possit. Et verò in membris singulis, inò etiam locis sonus esse aliquis debet, sed in Periodi sive præcipi-
puis.

Verum hæc aptè, numeroseque dicendi facultas haud petit, quemquam dinominandis pedibus morosius iüs-
tificare. Prodeit potissimum Tullium lexitate, atque elata
etiam voce pronuntiare. Tum selectas aliquot ex illo
sententias imitatione exprimere conari: quod difficile
sit licet initio, sed conandum tamen; usū enim acceden-
te, sine labore deinceps, & curia, per se ultrò verba nume-
rose eadent. Certè, ut alia Ciceroni deesseat, in numeris
suavitate parens habet neminem.

Ars Periodi dilatanda.

In ea plurimum laborant tyrones, quibus heret,
ut inquiunt, aqua, nisi inanibus verbis, qua numero tan-
tum, autibusque servient, sententiam compleant.

Multa jam de Amplificatione dedimus. Nunc tamen,
Periodum dicimus pulcherrimè dilatari posse, si primò
eligatur sententia, deinde ex singularum ejus vocum defi-
nitionibus totidem hanc orationes, quot membra habere
debet Periodus, quam factam velimus Ita haec senten-
tiam. Deus virtutem remuneratur dilatata mīra embū
Periodo ioveas: Cū Deusterum omnium supremus arbitre-
rit, idemq; honorum, & improborum iudex equissimus, * nemini
dubium esse paret, quin quidquid pīs, sapienter, & ex officio
virtutis fuerit gestum: amplissima mercede in hac vita inmo-
rtable, ac sempiterna cumulatissime munetur. Afinis
est dilatatio per interpretationem, qua sit, cū res eadent
alijs, alijsq; elegantioribus verbis exprimitur. Ut si, dicen-
dum

dom cū est Meritus est, dices, Vitam cū morte com-
mutavit.

Alia est amplificandi ratio, cū nuda per se oratio,
ut ita dicam, vestitur accessione vocum, quibus aut mo-
dus, aut causa, aut locus, aut tale quicquam indicetur. At-
que huc pertinet Epithetorum ulus, quæ nisi tenere, &
passim adhibeantur, venustate, augeatque orationem.
Haec sententiam, Nisi Deus Gallie tunc subvenisset, aut
mortui essemus omnes, aut serui facili, egregie dilatarat à
P. Vavassore vide: Quodsi perditis hisce temporibus restitutor
salutis nostra Deus huic inclinato, ac labenti imperio non subven-
isset: * si non, debilitat a Gallorum hominum virtutes fortissi-
mæ illius Virginis animum exitasset, adjurisset consilia, robur
firmasset: * non erat recusandum, quin aut deleti jam dudum, &
extincti, atque in Gallicis nominis ruina essemus sepulci: * ane-
amisse libertati superstites servitutem hodie transmarino Re-
gi, & ignoto sedam serviremus.

Habenda tamen semper est ratio perspicuitatis, nec mina-
ta quæque aggerantur.

Vsus Periodi.

Periodis vulgo uicendum est in Exordijs: cum in lau-
dationibus, in Majoribus propositionibus, & cū genus
dicendi suave, & temperatus tractamus. Idque caven-
duis, ac multæ ejusdem generis sive Periodi, neque eo-
dem sibi modo claudatur.

Membratio dicitur in refellendo, ia invehendo, sed
maxime in partando, locis oratio ad instantium, deri-
dens, refellendum, exaggerandum valet.

Verum nisi cū membratim, incisivè loquemur,
semper quidem aut Periodis uicemur, aut dicendi genus
usurpabimus, quod periodicum sapiat: cum enim in Tullio
licet sermonem animadverte, qui identidem est interci-
lus, & in quo sententia ita distribuantur, ut non solute mul-
ta, nullo nexu, atque ordine coaglobentur, sed continean-
tur alij, alijq; elegantioribus verbis exprimitur. Ut si, dicen-
dum

ad connectendum apertis diligentur. Illam obserua: præstat enim non solum Latinis rectibus, sed Romano etiam stylo, ac more loquuntur.

ARTICULUS III.

Eloquentio Ornata.

DE TROPIS.

Tropis, Figurisq; ornatus Eloquatio. Tropus, qui invenit sicut vocem sonat, est, Verbi, vel orationis e propria significacione in alienam cum venustate commutatio. Tropi alij verborum sunt, qui in dictione, alij sententiarum, qui in oratione continetur.

TROPI VERBORVM.

Principis est Metaphora, qua, ut auctor est Cicero, veluti stella in oratione lucet, si modò rectè adhibeatur. Ha est translatio, qua vox à propria significacione ad nos propriam transversor ob aliquam similitudinem. Ut cùm ferreum dicimus horrorem, qui est inexorabilis.

Metaphora ex rebus planè omnibus duci potest, tam enim latè patet, quam similitudo. Sumitur itaque à Cælestibus. Ut Curia sol dicitur est Cicero, Stelle orationis dicuntur Figure. Aut ab elementis. Ut fluere orationem, flumen eloquentie pro diserto Oratore. Aut à plantis. Ut virtus est una altissimis defixa radicibus. Aut ab arte, manu & tactis. Ut viva Bibliotheca dicebatur Longius, & argutum habere in numerato, Augustus ajebat, illos, qui præsto erant ingenio. Sed adhuc

Ducitor 1. ab animato ad animatum. Ut Homo rugitus, Scipionem Cato allatrabat; ita etiam Blaterare, Cannitæ pro odioso loqui. 2. ab inanimato ad inanimatum. Ut Contentu virtutum nihil suavius. Hic orationis rela contrahamus. Claram Reip moderari. 3. ab inanimato ad animatum. Ut duo fulmina belli Scipiones; Flos iurevitatis. Lumina Civitatis. 4. ab animato ad inanimatum. Ut Cuius latus multo ille petebat: qui sensus erat armorum? Sic etiam Ferrenna Sæcum, Sipistem hominem dicimus.

Sunt præterea Metaphoraæ alia in nomine substantivo sit. Vi Vulpes pro callido homine. Regina florum rosa. Alia in Adjectivo. Ut Pectus adamanthinum, Actæ floridæ, Vorax hamma. Alia in verbo. Ut Rueret Rompe fratem erolare, studio florere, mendis scatere. Tum etiam: Connire pro indulgere, Cœnare pro falli. Videre pro intelligere. Audire pro obedire. Olfacere pro depresso henderet. Sic Absorbere, devorare molestias, Errare iram. Targere ulcus pro dolorem cire, Vulnus recrudescere. A nimis stupere, horrere, Stirre horribles pro expetere.

Quod ulti attingit Metaphora, Translatio, inquit Fabius, ad movendos animos, & res penè sub oculos lubet jaciendas terpia est. Visupatur autem 1. ob necessitatem quod vel proprium verbum non suppetit, ut cùm Durum dicitur hominem esse; vel fæda res, ac dictu turpis est ex primenda, quam velare, & regere oportet.

2. Ob coegeriam, nam inflatum cupiditate, errare lapsum majusquam est, quam capere, & errare. 3. ad ornatum, ut lumen ingenii pro acuto: flos etatu pro juventute, Sege, ac materia glorie.

In usu autem cavendum t. ne nimis sit temeris. Ut Cali fornices, per undas equitare, charybdis honorum. 2. ne sortida. Ut Cana nire conspiciere. Stercus Curia Glauca, 3. ne humili. Ut Mundi vertice pro cupibus. 4. ne major quam res postulat. Ut Tempestas commissations pro tomolu. Vel minor. Ut Ira Celorum pro ardore. 5. ne nimis audax, que Poësis licere solet. Ut Pontem indignatus Araxes Leniri tameo potest, si dicas, Ut ita dicamus, si licet, quasi prope. Ut M. Cayone mortuo Senatus, ut ita dicamus, pupilos extitit.

6. Virtus est in Metaphora, si crebra sit, ut enim prudens illius usus lucem, ita immodicos tenebras assertationi, & radio complecti: quod tamen minus est, si in adjectivis, verbisque ponatur.

Synecdoche tropus est, in quo
7. Pars ponitur pro toto. Ut Tectum pro domo, Puppis